

SURXONDARYO VILOYOTI VA UNING IKKINCHI JAHON URUSHIDAGI O'RNI

Narinov Norbek Norinovich¹
 Husanboyev Azizjon Rustamjon o'g'li²
 Choriyev Sardor To'xtamish o'g'li³

¹⁻²⁻³Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti talabalari
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7466500>

ARTICLE INFO

Received: 10th December 2022
 Accepted: 15th December 2022
 Online: 21th December 2022

KEY WORDS

Denov , «Zolotoprommat»
 «ikkiyuzchilar», «uchyuzchilar»
 «Progress», «Rodina», Termiz .

ABSTRACT

Surxondaryo ahli Ikkinchi jahon urushi yillarida ham frontda, ham front ortida alohida jonbozlik ko'rsatib, mashaqqatli azob-uqubatlardan va yo'qotishlarga bardosh berdi. Yer yuzini fashizm balosidan asrab qolishdek muqaddas ishda ishtirok etib, o'ziga xos qahramonlik namunasini namoyish etdi. Voha ahli birinchilardan bo'lib urush boshlanganligi to'g'risidagi xabarni eshitgan zahotiy qo'zg'atish maqsadida mittinglarni boshlab yuborganliklari ham diqqatga sazovordir

Surxondaryo viloyati – O'zbekiston Respublikasi tarkibidagi viloyat. 1941 yil 6 martda tashkil etilgan (1925 yil 29 iyundan Surxondaryo okrugi bo'lgan). 1960 yil 25 yanvarda Qashqadaryo viloyati bilan qo'shilgan. 1964 yil 7 fevralda qaytadan tashkil qilindi. Respublikaning janubiy-sharqida, Surxon-Sherobod vodiysida joylashgan. Janubdan Amudaryo bo'ylab Afg'oniston, shimol, shimol-sharq va sharqdan Tojikiston, janub-g'arbdan Turkmaniston, shimol-g'arbdan Qashqadaryo viloyati bilan chegaradosh. Hududi 20,1 ming km². Surxondaryo viloyatining tarkibida viloyatga bo'ysinuvchi 14 tuman (Angor, Boysun, Denov, Jarqo'rg'on, Muzrabot, Oltinsoy, Sariosiyo, Termiz, Uzun, Sherobod, Shurchi, Qiziriq Qumqo'rg'on), 8 ta tumanga bo'ysinuvchi shaharlar (Boysun, Denov, Jarqo'rg'on, Termiz, Sharg'un, Sherobod, Sho'rchi, Qumqurg'on), 7 ta shaharcha (Angor, Do'stlik, Kakaydi, Sariosiyo, Sariq, Elbayon, Xurriyat), 114 qishloq fuqarolar yig'ini, 698 ta mahalla fuqarolar yig'ini va 847 ta qishloq aholi punktlari bor.¹

Aholisi 2 million 52 ming nafar bo'lib, Respublika aholisining 7,3 foizini tashkil etadi. Aholining 80,9 foizi yoki 1647,3 ming nafari qishloqlarda, 19,1 foizi 389,8 ming nafari shaharlar yashaydi. Bular 102 millat va elatlarga mansub kishilardir. Ularning 1699,3 ming nafari (82,9 foizi)ni o'zbeklar, 258,4 ming nafari (12,5 foizi)ni tojiklar, 26,6 ming nafari (1,3 foizi)ni turkmanlar, 24,0 ming nafari (1,2 foizi)ni ruslar, 7,9 ming nafari (0,4 foizi)ni tatarlar, 2,3 ming nafari (0,1 foizi)ni qozoqlar, 0,7 ming nafari (0,03 foizi)ni koreyslar, 32,8 ming nafari (1,6 foizi)ni boshqa millatlar tashkil qiladi.²

1941 yilning 22 iyun kuni, ya'ni sovuq urush xabari tarqalgan kuniyoq Termiz tumani «Pattakesar» qishloq kengashi a'zolarining ko'p ming kishilik mitinggi bo'lib o'tdi. Unda «Kerak bo'lsa ketmonlarimizni miltiqqa aylantiramiz, biroq qora kuchlarning go'zal polizlarimizga cho'chqa tumshuqparini tiqishiga yo'l qo'ymaymiz», degan murojaat qabul

qilingan bo'lsa, 23 iyun kuni «Hovdak» neft koni ishchilari esa fashizmga qarshi bo'lib o'tgan mitingda: «Biz shu kundan boshlab o'zimizni safarbar qilingan deb hisoblaymiz», degan xitobnomani qabul qildilar. Denov tumani «Hazarbog'» davlat xo'jaligi 4-bo'lim traktorchi Otay Raxmonov o'zini frontga jo'natishlarini so'rab harbiy komissariatga yozgan arizasida: «Men texnikani boshqarishni bilaman, avtomashinada ishlashim mumkin. Uyda otaonam va xotinim bor. Ularning hammasi mehnatga layoqatli, meni frontga jo'natishlaringizni so'rayman. qasamyod qilib aytamanki, ishonchni oklayman, fashistlarni beomon savalayman», deb yozgan edi. 3

1942 yilning mart oyigacha bo'lgan vaqt mobaynida Surxondaryo viloyatiga 719 oila yoki 1862 kishi evakuatsiya qilindi. Evakuatsiya qilingan aholining 480 nafari erkak, 1059 nafari ayol, 323 nafari bolalar, yoki ko'chib keltirilgan aholining 1480 nafari ishga yaroqqi edi. Viloyatga ko'chirilgan ishga yaroqli aholi tezda ishlab chiqarishga jalb qilindi. Jumladan, ishga yarakli ana shu aholining 1209 nafari jamoa va davlat xo'jaliklarida ishga joylashtirilgan bo'lsa, 271 kishi esa turli tashkilot va muassasalarga ishga jalb qilindi. 1942 yilda toshkentlik ayollar respublikaning barcha ayollariga murojaat qabul qildi. Unda «O'zbekistonga evakuatsiya qilingan va boqimsiz qolgan bolalarga jamoat yordami ko'rsatish umumxalq harakatini avj oldiraylik. Har bir ishchining, har bir kolxozchining, xizmatchining, ziyolining oilasi, har bir korxonada, jamoa xo'jaligi va davlat xo'jaligi shu bolalarni joylashtirish va tarbiyalashda faol qatnashsin», deyilgan edi.4

1942 yilning ikkinchi yarmiga kelib viloyatga ko'chib keltirilayotgan aholining soni ortib bordi, masalan, 1943 yilda viloyatga yana 966 kishi ko'chirib keltirildi. Ko'chib keltirilgan aholining 121 nafari erkaklar, 437 nafari xotin-qizlar, 208 nafari 1 yoshdan 8 yoshgacha bo'lgan bolalar, 200 nafari esa 8 yoshdan 16 yoshgacha bo'lgan O'spirinlar edi. Jumladan, 1283 Polsha fuqarosi Sariosiyo tumanida o'rnashgan bo'lsa, 575 kishi esa Denov tumaniga qo'chirib keltirildi, 548 kishi esa Sho'rchi tumanidan boshpana topdi. Mehridaryo sho'rchiliklar ko'chirib keltirilgan ushbu jabrdiydalarga yordam tariqasida 2615 sum pul ajratdi, 59 kishiga esa moddiy yordam uyushtirdi. Shuningdek, 81 ta turli xil uyro'zg'or buyumlari, jumladan, 23 ta ko'rpa, 20 dona ko'ylak, 18 dona shim, 2 etik, 1 juft tufla va boshqa turli mahsulotlar insonparvarlik yordami ko'rsatdilar. Boshlanib ketgan urush viloyat sanoatchilarining oldiga ham bir qator muammolarni ko'ndalang qilib qo'ygan edi. Bu muammolar avvalo ishchi mutaxassislar yetishmasligi, harbiycha ishlash usullariga o'tishdagi ob'ektiv va sub'ektiv qiyinchiliklarda namoyon bo'ldi. Lekin shunday bo'lsada, ishchilar urush davri talablarini inobatga olib, stanoklar oddvda 1618 soatlab mehnat qildilar. Albatga, ko'tshab ishchilarning frontga safarbar qilinishi ma'lum ma'noda sanoatni mutaxassislar bilan ta'minlash ishini qiyinlashtirdi. Misol uchun 1941 yilda viloyat sanoat korxonalarida 3766 kishi ishlagan bo'lsa, 1942 yilga kelib ishchilar soni 3316 kishiga tushib qoldi. Shu munosabat bilan sanoat korxonalarida: «Urushga ketgan safdoshlarimiz o'rniga ham ishlayman», degan chaqiriqlar avj oldi.5

Barcha sanoat korxonalarida «ikkiyuzchilar», «uchyuzchilar» va «to'rtyuzchilar» harakatlari nihoyatda avj oddi. Jumladan, Voroshilov neft tresti ishchilari Rujin, Husainov va Aganovlar iyun oyi Asosiy savollarsini 250 foizga bajargan bo'lsa, iyul oyida esa Asosiy savollarni 280 foizga uddaladilar. Neftchilarning mehnat zafarlaridan ilxomlangan Termiz shahridagi «Zolotoprommat» arteli ishchilari ham kunlik Asosiy savollarlarini 200250 foizga bajarishga

erishdilar. 1941 yilda asosiy sanoat ishlab chiqarish hajmi 48,9 mln. so'mga yetdi, vaholanki 1913 yilda bu raqam atigi 0,2 mln. so'mni tashkil etar edi. Viloyat sanoatchilari 1942 yilda ham juda katta kuchg'ayrat bilan ishladilar, viloyat miqyosida staxanovchilik harakati nihoyatda avj oldi. Sanoatchilar fashizm bilan bo'layotgan janglarda jon olib, jon berayotgan jangchilarning jasoratlarini qalban xis etib, ularga ko'plab sanoat mahsulotlari yetkazib berish ishini avj oldirib yubordilar. «O'sha og'ir yillarda «Progress», «Rodina», «Zolotoprommat» kabi tikuvchilik korxonalarini ko'plab kiyimkechaklar tikib, oylik va yillik Asosiy savollarlarini 150160 foiz qilib bajardilar. Natijada yermiz yog' zavodi sutni va sut mahsulotlarini kunlik qayta ishlash Asosiy savollarsini 200250 foiz bajarib, front ehtiyojlari va harbiy gospitalar uchun ko'plab sut mahsulotlari jo'nata boshladi. ta'limtarbiya berdi. 1943 yilda viloyat kutubxonasida jangchilarning jasoratiga bag'ishlab ko'rgazmalar tashkil etildi. Birgina 1941 yilda viloyatning Termiz shaxri va 6 ta tumanida 19 ta aloqa bo'limi tashkil etilgan bo'lsa, 1941 yilning o'zida 190 nafar xat tashuvchi viloyat aholisiga 10 mln. nusxaga yaqin gazeta va jurnal yetkazib berdi. O'sha yillarda elektrlashtirish va radiolashtirishni rivojlantirish yuzasidan ham katta ishlar amalga oshirildi va viloyat bo'yicha 660 ta telefon apparati, 766 ta radio nuqtasi o'rnatildi.

Viloyat aholisining sog'lig'ini saqqash ishlarida A. S. Pushkin, erxotin Tuminovlar, S. M. Salmin, A. G. Nejegorodova, D. S. Sergeev, M. K. Musaboev, A. 3. Zohidova, Ya. K. Mo'minov, K. S. Zoirov va D. S. Dodimov kabi shifokorlar alohida jonbozlik ko'rsatdilar.6

XULOSA

Umuman, SSSR bo'yicha urush davrida fashistlar qo'lida 6,2 mln. kishi asirlikda bo'lgan. Urush oxiriga kelib ulardan 4 mln. kishi halok bo'lgan. Omon qolgan asrlar soni 1 mln.dan sal ko'proq edi. Ulardan 60% dan ko'prog'i GULAG qamokxonalariga tashlandi. Aybsiz surgun qilinib, sovet konslagerlariga jo'natilgan yoki otib tashlanganlar orasida O'zbekistonliklar ham oz emasdi. taxminan hisoblarga qaraganda, o'zbekistonlik harbiy asirlardan 15 mingdan ortig'i sovet konslagerlariga yuborilgan. Ikkinchi jahon urushidagi bu g'alaba millionlab begunoh kishilarning , jumladan, O'zbekiston xalqining qoni, haddan ziyod mashaqqatli mehnati va uning buyuk insonparvarligi tufayli qo'lga kiritildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Og'Abek Bahridin Ogli Mamayusupov, & Quvonchbek Dilmurod O'G'Li Bozorov (2022). BUYUK IPAK YO'LI-MULOQOT VA HAMKORLIK YO'LI. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), 2 (1), 115-122. doi: 10.24412/2181-2454-2022-1-115-122
2. Dilmurod o'g'li, B. Q. (2021). A NEW STAGE IN DIPLOMATIC RELATIONS BETWEEN UZBEKISTAN AND TAJIKISTAN. Eurasian Journal of Academic Research, 1(6), 64-66.
3. Panjiyev, J. T. O. G. L., Bozorov, Q. D. O. G. L., & Xolboyev, J. L. O. G. L. (2022). Artificial irrigation system during the reign of Amir Temur and the Timurids. Science and Education, 3(1), 154-156.
4. Nazirov, B. (2020). "IMOMUL HUDA – HIDOYATGA BOSHLOVCHI IMOM. Wydawnictwo Naukowe "iScience".
5. Nazirov, B. (2022). Aburazzoq Samarqandiyning "Matlai sadayn va majma ul bahrayn" asarida tarixiy shaxslar talqini. "Lesson press" Nashriyoti.
6. Nazirov, B. (2022). Temuriy hukmdorlar: Mirzo Shoxrux va Mirzo Ulug'bek. Risola. "Lesson press" Nashriyoti.

7. Xolto'rayevich, M. A. (2022). The Last Period in the Resistance Movement in Surkhandarya and the Repression of the National Forces. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY, 3(12), 17-20.
8. Менглибоев, А. Х. (2021). Сурхондарё округида миллий кучларнинг қатағон қилиниши. ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ, 4(11).
9. Ibragimovna, K. N., & Dilmurod o'g'li, B. Q. (2022). Karakalpak Baxshi and the Art of Music. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES AND HISTORY, 3(5), 89-92.
10. Nazirov, B. (2022). O'zbekistonda jismoniy madaniyat va sport tarixi. TAFAKKUR AVLODI